

KFA FUARCILIK
Küresel Fuar Acentesi
Global Fair Agency

BOSNA HERSEK ÜLKE RAPORU

EKİM 2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	2
TABLO LİSTESİ	2
YÖNETİCİ ÖZETİ	3
1. GENEL BİLGİ.....	4
1.1. Coğrafi Konum.....	5
1.2. Siyasi ve İdari Yapı	5
1.3. Nüfus ve İşgücü Yapısı	5
2. GENEL EKONOMİK DURUM.....	5
2.1. Ekonomik Yapı	5
2.2. Ekonomi Performans.....	6
3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR.....	6
3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Görünümü	6
3.2. Ülkede İş Kurma Mevzuatı	9
4. DIŞ TİCARET	10
4.1. Bosna Hersek'in İhracatı	10
4.2. Bosna Hersek'in İthalatı	12
5. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE VERGİLER.....	14
5.1. Dış Ticaret Politikası	14
5.2. İthalat Rejimi	14
5.2.1. İthalat Rejimi	14
5.2.2. Serbest Bölgeler.....	14
6. TÜRKİYE İLE TİCARET	15
7. BURSA İLİNİN BELÇİKA İLE DIŞ TİCARETİ.....	16
8. İKİ ÜLKE ARASINDAKİ ANLAŞMA VE PROTOKOLLER	17
9. PAZAR İLE İLGİLİ BİLGİLER.....	17
9.1. Dağıtım Kanalları	17
9.2. Tüketici Tercihleri.....	17
9.3. Gıda Ürünleri Tercihleri.....	18
10. İŞADAMLARININ PAZARDA DİKKAT ETMESİ GEREKEN HUSUSLAR.....	21
10.1. Para Kullanımı	21
10.2. Pasaport ve Vize İşlemleri	21
10.3. Resmi Tatiller ve Çalışma Saatleri	21
10.4. Zaman Dilimi	21

10.5.	Ulaşım.....	21
10.6.	Lisan	22
11.	SWOT ANALİZİ.....	22
12.	YARARLI ADRESLER.....	23
13.	KAYNAKÇA.....	24

KISALTMALAR

GTIP: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu

USD: United States Dollar (Amerikan Doları)

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Bosna Hersek'in Dış Ticareti (Milyon \$)	10
Tablo 2: Bosna Hersek'in İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (1000 \$)	10
Tablo 3: Başlıca Ülkeler İtibari ile İhracatı (1000 \$).....	11
Tablo 4: Bosna Hersek'in İthal Ettiği Başlıca Ürünler (1000 \$).....	12
Tablo 5: Başlıca Ülkeler İtibari ile İthalatı (1000 \$)	13
Tablo 6: Bosna Hersek'in Türkiye ile Dış Ticareti (Milyon \$)	15
Tablo 7: Türkiye'nin Bosna Hersek'e İhracatında Başlıca Ürünler (1 000 \$)	15
Tablo 8: Türkiye'nin Bosna Hersek'ten İthalatında Başlıca Ürünler (1 000 \$)	15
Tablo 9: Bursa ilinin Bosna Hersek ile Dış Ticareti (1000\$)	17

YÖNETİCİ ÖZETİ

- Bosna-Hersek Avrupa kıtasının güney doğu, Balkan yarımadasının ise kuzey batı köşesinde olup, 42-45 Kuzey enlemleriyle, 15-19 Doğu boylamları arasında yer almaktadır. Doğusunda Sırbistan, güney doğusunda Karadağ, kuzey ve batı yönlerinde Hırvatistan ile komşudur.
- **Başlıca İhracat Ortakları:** Almanya,Hırvatistan,İtalya,Slovenya,Avusturya,Karadağ ve Türkiye'dir. Türkiye Bosna Hersek'in ihracatında 7.sırada yer almaktadır
- **Başlıca İthalat Ortakları :** Almanya,İtalya,Hırvatistan,Çin,Slovenya,Rusya Federasyonu ve Türkiye'dir.Ülkemiz Bosna Hersek'in ithalatında 7.sırada yer almaktadır.
- Bosna Hersek'in önemli ihraç kalemleri arasında temel metaller, mineral yağlar, mobilya, motorlu araçlar (büyük ölçüde montaj), metalden eşya, ağaç ve ağaç ürünleri, deri eşya, gıda ve içecek sayılabilir.
- Bosna Hersek'in ithalat kalemleri arasında ise gıda ve içecek, petrol ve kömür, kimyasallar, makine ve donanım ile motorlu araçlar bulunmaktadır
- 2018 yılı verilerine göre Türkiye'nin Bosna Hersek'e toplam ihracatı yaklaşık olarak 420 milyon dolar gerçekleşirken ithalatı ise 241 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.
- Bosna Hersek ile imzalanmış olan Serbest Ticaret Anlaşması bu ülke ile olan karşılıklı ticaretimizi arttırmamız açısından çok önemli bir vasıtaadır. Türk ihracatçıları bu pazarda güçlü olan Sırp, Hırvat, Alman, İtalyan, Avusturya, Yunan ve İspanyol firmaları ile rekabet etmektedirler.
- Bosna Hersek'e ihracatımızdaki başlıca ürünler;fanila,tişört,dokunmuş halılar,tedavide kullanılan ilaçlar,TV alıcıları,video monitörlerive projektörler yer almaktadır.
- 2018 yılı itibariyle , Bursa ilinden Bosna Hersek'e 16,9 milyon dolar ihracat gerçekleştirilirken, ithalat rakamı 1,2 milyon dolar olmuştur.
- 2019 verilerince Bursa'da Bosna Hersek sermayeli firma bulunmamaktadır.
- Uludağ İhracatçı Birlikleri'nin verilerine göre ise Bursa'dan Bosna Hersek'e ihracat yapan firma sayımız 205'tir.

1. GENEL BİLGİ

RESMİ ADI	BOSNA HERSEK
YÖNETİM BİÇİMİ	PARLEMENTER CUMHURİYET
BAŞBAKAN	DENİS ZVİZDİC
BAŞKENT	SARAYBOSNA
NÜFUS (WORLDOMETERS 2019)	3,295,121
YÜZ ÖLÇÜMÜ (KM ²)	51.197
DİL	HIRVATÇA,SIRPÇA,BOŞNAKÇA
ETNİK YAPI	%48 BOŞNAK, %37,1 SIRP, %14,3 HIRVAT %0,6 DİĞER
DİNİ YAPI	MÜSLÜMAN %40,ORTODOKS %31,ROMA KATOLİKLERİ %15,DİĞER %14
PARA BİRİMİ	MARKA(BAM)
GSYİH (MİLYON \$)-	20.152 (2019, IMF tahmini)
KBGSYİH (\$)-	5.755 (2019, IMF tahmini)
BÜYÜME ORANI (%) -2018 IMF	3,1 % (2019, IMF tahmini)

1.1. Coğrafi Konum

Bosna-Hersek Avrupa kıtasının güney doğu, Balkan yarımadasının ise kuzey batı köşesinde olup, 42-45 Kuzey enlemleriyle, 15-19 Doğu boylamları arasında yer almaktadır. Doğusunda Sırbistan, güney doğusunda Karadağ, kuzey ve batı yönlerinde Hırvatistan ile komşudur.

Ülkenin Adriyatik Denizinde 20 km uzunluğunda bir sahil şeridi vardır. Ancak bu sahil şeridi ticari liman olma özelliğine sahip olmadığı için bu ihtiyaç Hırvatistanın uluslar arası Ploçe Limanı kiralınarak giderilmektedir.

Bosna-Hersek %82 bölümünü Bosna, % 12 bölümünü de Hersek oluşturur. Bosna-Hersek Federasyonu ülkenin % 51,48 kaplarken, Sırp Cumhuriyeti % 48,52 bölümünü kaplamaktadır.

1.2. Siyasi ve İdari Yapı

Bosna-Hersek 1992 yılı Nisan ayında Yugoslavya'dan bağımsızlığını kazanmış ardından çıkan ve 1995 yılına kadar devam eden savaş bittiğinde 14 Aralık 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması ile kurulmuştur.

Bosna-Hersek idari yapı olarak Bosna-Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti olmak üzere siyasi, hukuki otoriteye sahip iki entiteden oluşmaktadır. Her iki entitenin de ayrı yasama organları ve hükümetleri bulunmaktadır. Bu iki entitenin yanında Brcko Bölgesi, Merkezi Hükümetin kontrolünde özerk bir yapı olarak yer almaktadır. Bosna –Hersek Federasyonu 10 kantondan oluşmaktadır. Sırp Cumhuriyeti ise kendi içinde bölgeler ve belediyeler şeklinde yapılanmıştır.

Ülkenin siyasi yapısının başında Cumhurbaşkanlığı Konseyi gelmektedir. Her üç milletin birer temsilcisinin bulunduğu bu konsey dört yıllık bir süre için göreve gelmekte ve Başkanlık, üyeler arasında sekizer aylık dönemlerle değişmektedir.

Cumhurbaşkanının yanında, Parlamentonun altında görev yapan Bakanlar Kurulu diğer önemli bir kurumdur. Başbakan ve dokuz bakandan oluşan Bakanlar Kurulundaki bakanların Konsey olduğu gibi, her birinin diğer milletlerden ikiye yardımcı vardır. Söz konusu kurumların yanında Temsilciler Meclisi ve Bosna-Hersek Halk Meclisinden oluşan Bosna-Hersek Parlamentosu bulunmaktadır.

1.3. Nüfus ve İşgücü Yapısı

Bosna-Hersek savaş sebebiyle 1991 yılından bu yana nüfus sayımı yapılmamıştır. Savaş sonucu yaşanan yıkım ve göç sebebiyle kesin nüfus rakamları bilinmemekle birlikte 2018 yılı itibariyle nüfusun 3,5 milyonu geçtiği tahmin edilmektedir.

Etnik grupların toplam nüfus içindeki oranları ise Boşnaklar, % 48, Sırlar, % 37,1, Hırvatlar, % 14,3, diğer grupların da % 0,6 olduğu tahmin edilmektedir. Yine toplam nüfusun % 40 Müslümanlar, % 31 Ortodokslar, % 15 Katolikler, % 4 Protestanlar ve % 10 da diğerleri oluşturmaktadır.

2. GENEL EKONOMİK DURUM

2.1. Ekonomik Yapı

Bosna-Hersek savaş öncesinde ağır sanayi alt yapısına sahip bir ülke konumundaydı ve ülkenin en büyük on sanayi kuruluşu toplam istihdamın ve üretimin yarısını karşılayacak büyüklükteydi. Bosna-Hersek'teki ağır sanayi temel olarak metalürji ve kimya sanayi üzerine yoğunlaşmıştı. Bu dönemde üretim genel olarak Yugoslav iç pazarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuştu. Ancak bugün, yaşanan savaş nedeniyle pazar kaybının yanı sıra, sanayi tesisleri zarar görmüş, bu tesislerdeki makine ve teçhizat çalınmış, ülkenin sanayiye dayalı ekonomik yapısı bozulmuştur.

Savaş öncesi dönemde sanayiye dayalı olan Bosna Hersek ekonomisi günümüzde, hizmetler, bankacılık, enerji ve turizm alanlarına yapılan yatırımlarla farklı bir konuma gelmiştir.

2007 yılında yabancı yatırımlarda yaşanan keskin düşüşle birlikte halihazırda düşük düzeyde gelen yatırımlar Bosna Hersek özel sektörünün oldukça yavaş gelişmesine yol açmaktadır.

İşsizlik, Bosna Hersekin en ciddi makro ekonomik sorunu olmaya devam etmektedir. Kayıt dışı istihdam nedeniyle işsizlik oranı gerçek değerinden daha düşük gösterilmektedir. Ülkenin önemli ekonomik sorunlarından biri de yüksek ve sürekli dış ticaret açığı olup, borçlanmasıdır.

1 Ocak 2006 tarihi itibarıyla ekonominin kayıt altına alınması amacıyla başlatılan KDV uygulaması düzenli gelir elde edilmesini sağlamış, “gri pazar” faaliyetlerini, rüşvet olaylarını ve vergilendirilemeyen gelirleri büyük ölçüde denetime almıştır. Ulusal düzeydeki istatistikler iyileşme gösteriyor olsa da, halen ekonominin önemli bir kısmı gayriresmi ve kayıt altına alınamayan uygulamaları barındırmaktadır.

Bosna Hersekin ekonomik önceliklerini; AB’ne entegrasyon, mali sistemin güçlendirilmesi, kamu yönetimi reformu, DTÖ’ne üyelik ve dinamik özel sektörü güçlendirerek istikrarlı bir ekonomik büyüme sağlamaktır.

2.2. Ekonomi Performans

Nominal değerlerle 2018 Bosna Hersek GSYİH’nın 19,9 milyar ABD Doları, kişi başına milli gelirin ise 5.674 ABD Doları olduğu tahmin edilmektedir (IMF). Bosna Hersek’te 2018 yılı itibarıyla enflasyon oranı % 1,4 olup, 2019 yılında bu oranın % 1,5 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Ülkenin ekonomik büyümesi, ihracatta en önemli pazarı olan AB ülkelerindeki gelişmelerle doğrudan orantılıdır. 2018’de % 3,1 büyüdüğü tahmin edilen GSYİH’da 2018-2022 döneminde ortalama % 2,9 büyüme olması beklenmektedir.

2017 yılı tahmini değerlerine göre GSYİH’nın % 7,8’i tarım, % 26,8’i sanayi ve % 65,4’ü hizmet sektöründen oluşmaktadır.

3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Görünümü

Ülkede özellikle 2000’li yılların başlarından itibaren gelmeye başlayan doğrudan yabancı yatırımlar rakamsal olarak çok yüksek değerlerde bulunmamaktadır. 1994-2016 yılları arasında ülkeye yapılan yabancı yatırım stoğu 6 milyar Avro civarındadır.

Bosna Hersek Merkez Bankası verilerine göre ülkenin en fazla yabancı yatırım aldığı yıl 1,3 milyar Avro yatırım yapıldığı 2007 yılı olmuştur. 2015 yılında ilan edilen yeni projelere rağmen ülkeye giren yabancı yatırım tutarında önemli artışlar kaydedilememiştir (Bosna Hersek Yabancı Yatırım Teşvik Ajansı-Foreign Investment Promotion Agency of BiH- FIPA, www.fipa.gov.ba).

Bosna Hersek, 2017 yılında 425 milyon dolar ile doğrudan yabancı yatırım çeken ülkeler arasında 117. sıradadır (UNCTAD).

2018 yılında %15,6 olacağı tahmin edilen ülkedeki toplam yatırımların GSYİH’ya oranının, 2019 yılında %16,9 ve 2024 yılında % 18 olması beklenmektedir (IMF-Nisan 2019).

2015-2017 döneminde toplam doğrudan yabancı yatırım miktarı 1,1 milyar dolar olan Bosna Hersek, 2017 yılında 8,3 milyar dolarlık toplam yabancı sermaye stoğu ile dünyada 123. sıradadır (UNCTAD).

İnsani Gelişmişlik Endeksine göre dünyada 189 ülke arasında Bosna Hersek 77. sırada (UN-2017), Ekonomik Serbestlik Endeksine göre dünyada 186 ülke arasında 83. sırada (The Heritage Foundation-2019), Küresel Rekabetçilik açısından dünyadaki 140 ülke arasında 91. sırada (World Economic Forum-2018), İş Yapma Kolaylığı açısından ise dünyada 190 ülke arasında 89. sıradadır (Dünya Bankası-2018).

Ülkeye giren yatırımların % 85'i Avrupa'dan gelmektedir. En fazla yabancı yatırım çeken sektörler ise; imalat, emlak, toptan ve perakende ticaret ve finans hizmetleri sektörleridir.

1994 -2016 dönemi göz önüne alındığında en çok yatırımı olan ilk üç ülke Avusturya (% 19,2), Hırvatistan (% 17,2), Sırbistan (% 16,3) ve olmuştur. Türkiye % 3'lük payla bu sıralamada 11. sırada yer almaktadır.

Bosna Hersek Yatırım Geliştirme Ajansı-FIPA; gıda ve gıda işleme, otomotiv, bankacılık ve finans, inşaat, enerji, ormancılık ve ağaç ürünleri, bilişim teknolojileri, maden ve metal işlemem, turizm ve tekstil sektörlerini yatırım için cazip sektörler olarak belirtmektedir.

Yatırımlarla İlgili Bazı Yasalar

Yabancı yatırımcılar Bosna Hersek vatandaşlarının sahip olduğu bütün yasal haklara ve sorumluluklara sahiptir.

Yabancı sermaye yatırımları her türlü mevzuat değişikliğine karşı koruma altına alınmıştır. Ayrıca yabancı sermaye kanunlarında yapılacak değişikliklerde aleyhte hükümler geçmişe yönelik olarak uygulanamaz, lehte hükümlerden yararlanılması mümkündür.

Yabancı yatırımcılar ülkenin herhangi yerinde istedikleri ticari bankada milli para ya da serbest döviz hesabı açabilirler.

Yabancı yatırımcıların, Bosna Hersek'in iş ve muhaceret yasaları altında, yabancı uyrukluları işe alma hakkı vardır.

Yabancı yatırımlar devletleştirme, kamulaştırma ve benzer önlemlere karşı korunmaktadırlar. Bu önlemler ancak uygun bir tazminat karşılığında kamu yararı amacıyla uygulanabilir kanunlar ve kurallar altında gerçekleştirilebilir.

Yabancı sermayeli şirketlerin gayrimenkul edinme hakkı vardır. Yabancı yatırımcılar, mal ve mülkiyet edinme hakları bakımından Bosna Hersek vatandaşlarının sahip olduğu haklara sahiptirler.

Yabancı sermayeli şirketlerin karlarını herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan başka bir ülkeye serbestçe transfer etme hakları vardır.

Yönetim ve denetim kurallarında üyelik için vatandaşlık sınırlandırması yoktur.

Yabancı yatırımcılara yatırım teçhizatının ithalatı için gümrük yükümlülüğünden muafiyet sunulmaktadır (yolcu araçları, slot ve kumar makineleri hariç).

Bu konuda Bosna-Hersek Yabancı Yatırımı Teşvik Ajansı (Foreign Investment Promotion Agency of BiH)-FIPA (www.fipa.gov.ba) kısıtlı ekip ve bütçesi ile yabancı yatırımcılara yardım etmeye çalışmaktadır.

Kamu-özel sektör ortaklığı ülkede giderek kabul görmektedir. Sırp Cumhuriyeti şu an için sadece sağlık ve ulaştırma sektörlerinde bunu uygularken, Federasyon bu konudaki yasal düzenleme çalışmalarına devam etmektedir.

Yıllarca süregelen reform girişimlerine rağmen Bosna Hersek ekonomisi hala yabancı yatırımlara açılım mücadelesi vermektedir. Global ekonomik kriz Hükümetin yapmayı planladığı önemli ekonomik reform çalışmalarını da gecikmeye uğratmıştır.

Serbest yabancı yatırımlar politikası, KDV, ticaret ve gümrük politikalarının birleştirilmesi gibi reformlar başarı ile gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen yabancı yatırımcılar halen çeşitli engellemeler ile karşılaşmaktadırlar.

Karmaşık yasal ve idari uygulamalar, şeffaf olmayan ticari prosedürler, yolsuzluklar, fakir altyapı, fikri mülkiyet haklarının yeterince korunamaması ve zayıf yargı yapısı bunlardan en önemlileridir. Hükümet kayda değer gelişmeleri maalesef ki gerçekleştiremediği için Bosna Hersek iş kurma kolaylığı açısından Bölgesindeki sıralamada en altta yer almaktadır. Bu durum ülkeye sağlıklı yabancı yatırımların gelmesini de engellemektedir.

Bosna Hersek kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve ticari ortamı iyileştirilmesi konularında da çok fazla ilerleme kaydedememiştir. Bu durum da potansiyel yabancı yatırımcıları tedirgin etmektedir. Bununla birlikte bazı devlet otoriteleri bu olumsuzlukların geçiş ekonomisinin zorlukları olduğunu, yapılması gereken daha çok reform çalışmasının bulunduğunu belirtmektedirler.

Bir diğer olumsuzluk da politik istikrarın eksikliğidir. Bu, ülke ekonomisinin gelişimini engellemekte ve ülkenin kredi notunu düşürmektedir. Politik çıkmaz, ülkenin dış borç ödemelerinin sektöre uğramasına, AB ve NATO üyelikleri yolunda yapılması gereken sermaye yatırımlarına da engel olmaktadır. Bu durum, kamu sektörü ile beslenen özel sektörü de dolayısıyla olumsuz anlamda etkilemektedir.

Bosna-Hersek'in, kolektif politika uygulamalarındaki isteksizlik, karmaşık yasal ve denetim düzenlemeleri, ticari düzenlemeler ve idari prosedürlerdeki belirsizlik, güçsüz yargı yapısı ileride yapılması gereken ekonomik reformların önünde bir engel olarak bulunmaktadır.

Bosna-Hersek'in yatırım yapılabilecek sektörleri şöyle sıralayabiliriz:

Tarım ve gıda işleme

Otomotiv

Bankacılık ve finans

İnşaat

Enerji

Ormancılık ve orman ürünleri

Bilişim ve iletişim teknikleri

Maden ve metal işleme

Turizm

Tekstil

Türkiye, küresel ekonomik kriz olmasına rağmen, 2009 ve 2010'da Bosna-Hersek'e yapılan toplam yatırımlarda en fazla dikkati çeken ülke olmuştur. Bosna-Hersek Merkez Bankası (BHMB) verilerine göre 2010 yılı yatırımlarında Türkiye, İsviçre ve Almanya'nın ardından 18 milyon avro ile 3. sırada yer almıştır. 1994--2012 döneminde ülkeye toplam 5,6 milyar avro yatırım yapılmış olup, bunun 149 milyon avrosu Türk yatırımlarından oluşmaktadır. TCMB verilerine göre 2005-2016 Şubat döneminde Bosna Hersek'e yapılan Türk yatırımlarının tutarı ise 177 milyon ABD Dolarıdır.

3.2. Ülkede İş Kurma Mevzuatı

Şirket kuruluşlarına, şirket faaliyetlerine ve faaliyetlerin sona erdirilmesine, şirket türlerine, şirketin haklarına, yetki ve sorumluluklarına ilişkin düzenlemeleri içeren kanunlar Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti'nde farklılıklar göstermektedir.

Yabancı sermayeli şirketlere, faaliyet konuları açısından sadece silah ve savunma sanayi sektörleri ile doğrudan kamu güvenliğini ilgilendiren sektörlerde sınırlamalar getirilmiştir. Bu alanlarda faaliyet gösterecek yabancı sermayeli şirketlerde yabancı sermaye miktarı % 49'la sınırlandırılmıştır.

Ülkenin Federasyon kısmında şirketin kayıt ve tescili için izlenecek prosedürler şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Şirket kuruluş sözleşmesinin hazırlanması,
2. Şirketin Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'na kaydı,
3. Şirketin İstatistik Kurumuna Kaydı,
4. İlgili Belediyede Vergi İdaresine kaydı,
5. Gümrük numarası için Gümrük İdaresine başvurmak,
6. Şirketin Kanton Mahkemesine kaydı,
7. Şirket kaşesinin hazırlanması
8. Bir ticari bankada şirket adına hesap açılması,
9. Şirket ve işçilerinin emeklilik ve malullük sigortalarının yaptırılması,
10. İlgili belediyeden işyerinin açılması için izin müracaatının yapılması.

Bu prosedürlerin takibinde dokümantasyon kısmı süre açısından önemli olup şirket normal kuruluş süreci 35-40 gün sürebilmektedir. Bazı durumlarda ise 5 günde sonuçlanabilmektedir.

Şirketin hazır olma süreci içerisinde yapılacak olan işler ruhsata yazılmakta, faaliyet alanından bir konu seçilip işyeri ona göre açılmaktadır. Devlet 40 günlük süre içerisinde bir müfettiş göndererek inceleme yapar. Onay verilmesinin ardından kuruluş tamamlanır. Şirket kuruluşunda avukatlık desteğinden yararlanmak önemli bir konudur.

Şirket kuruluşunun maliyeti sermaye hariç şu şekildedir:

- İdari masraflar (kirtasiye işleri) 300€ (750KM) civarında
- Avukatlık masrafları 150-750€ (ortalama bir avukat 1000-1500KM) arasındadır

Bu masraflara ilaveten, bir Ltd.'ye denk gelen d.o.o. şirketi için 2000 KM'lik asgari sermaye gerekmektedir.

Şirketlerden ayrı olarak işletmeler şubeler açarak da faaliyetlerini sürdürebilirler. Şubeler, piyasa araştırması, tanıtım ve bilgi verme faaliyetlerinde temsilcilik sıfatıyla kurulabilir. Ancak şubeler, ana şirketleri adına ve namına kontrat imzalayamazlar ve tüzel kişi statüsünde olamazlar. Firmaların şubelerinin de BH Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'na kayıtlı olmaları gerekmektedir.

Bosna Hersek'te faaliyet gösteren şirketlerde çalışan yabancılar çalışma izni almak zorundadır. Çalışma izni için işverenin yabancı işçi adına İş Bürosuna (BH Federasyonu) veya Çalışma Bakanlığı'na (Sırp Cumhuriyeti) müracaat etmesi gerekmektedir. İzinler en fazla 1 yıl için çıkartılır ve uzatılabilir. İş akdinin feshi bu iznin geçerliliğini yitirmesine sebep olur. BH İşçileri Bakanlığı tarafından verilen oturma izni de aynı şekilde 1 yıllık süreyle verilmektedir.

4. DIŞ TİCARET

Bosna Hersek dış ticaretinin yaklaşık yarısını AB ülkeleri ile gerçekleştirmektedir. Öteden beri süregelen ekonomik ilişkiler nedeniyle dağılan Yugoslavya'dan doğan yeni devletlerle olan ticari ilişkiler de büyük önem arz etmektedir.

Tablo 1: Bosna Hersek'in Dış Ticareti (Milyon \$)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2013	5.687	10.295	15.982	-4.608
2014	5.892	10.990	16.882	-5.098
2015	5.099	8.994	14.093	-3.895
2016	5.328	9.142	14.470	-3.814
2017	6.367	10.445	16.812	-4.078
2018	7.182	11.628	18.810	-4.446

Kaynak: Trademap

4.1. Bosna Hersek'in İhracatı

Bosna Hersek'in önemli ihraç kalemleri arasında temel metaller, mineral yağlar, mobilya, motorlu araçlar (büyük ölçüde montaj), metalden eşya, ağaç ve ağaç ürünleri, deri eşya, gıda ve içecek sayılabilir.

Tablo 2: Bosna Hersek'in İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (1000 \$)

GTİP NO	GTİP AÇIKLAMA	2016	2017	2018
	Genel Toplam	5.327.578	6.366.900	7.182.146
9401	Oturmaya mahsus mobilyalar, aksam-parçaları	370.699	398.618	386.673
2716	Elektrik enerjisi	182.406	266.675	347.189
7601	İşlenmemiş alüminyum	140.058	206.266	245.894
4407	Uzunlamasına kesilmiş, biçilmiş ağaç; kalın >=6 mm	187.964	201.585	213.921
9403	Diğer mobilyalar vb. Aksam, parçaları	168.127	190.910	208.272
2704	Taşkömürü, linyit ve turbdan elde edilen kok/sömikok, karni kömürü	69.999	123.867	187.324
8544	İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik k	111.208	153.315	186.863
6403	Ayakkabı; yüzü deri, tabanı kauçuk, plastik, tabii, suni vb. kösele	177.558	178.270	180.584
7308	Demir/çelikten inşaat ve aksamı	96.355	126.411	179.644
6406	Ayakkabı aksamı, iç taban, topuk rampası, getr, tozluk, dolak vb.	109.506	129.804	166.051

8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	141.969	144.500	164.779
7213	Demir/çelik filmaşın (sıcak haddelenmiş, rulo halinde)	83.708	105.765	144.510
2818	Suni korendon alüminyum oksit ve hidroksit	82.289	103.889	135.775
7214	Demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş)	84.935	82.321	117.232
9306	Bombalar, torpil, mayın, mermi vb. harp mühimmatı vb. aksamı, parçası	-	-	115.360
2836	Karbonat; peroksikarbonat; amonyum karbomat içeren ticari amonyum karbonat	112.095	117.661	114.520
3925	Plastikten inşaat malzemesi	60.991	77.268	97.699
4401	Yakmaya mahsus ağaçlar; yonga, talaş, döküntü, kırıntı vb.	78.953	85.275	95.079
6203	Erkek/erkek çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	64.508	80.400	93.621

Kaynak: Trade Map

Başlıca İhracat Ortakları: Almanya,Hırvatistan,İtalya,Slovenya,Avusturya,Karadağ ve Türkiye'dir. Türkiye Bosna Hersek'in ihracatında 7.sırada yer almaktadır.

Tablo 3: Başlıca Ülkeler İtibari ile İhracatı (1000 \$)

ÜLKE	2016	2017	2018
Almanya	835.520	915.890	1.052.048
Hırvatistan	555.863	735.984	883.267
İtalya	639.842	696.554	816.855
Slovenya	456.467	560.579	637.820
Avusturya	412.099	516.402	615.895
Karadağ	136.178	202.884	242.021
Türkiye	224.615	237.786	195.805
Macaristan	109.860	146.729	172.449
Hollanda	116.149	147.144	159.422

Kaynak: Trade Map

4.2. Bosna Hersek'in İthalatı

İthalat kalemleri arasında ise gıda ve içecek, petrol ve kömür, kimyasallar, makine ve donanım ile motorlu araçlar bulunmaktadır.

Bosna Hersek yeniden yapılanma sürecinin bir sonucu olarak gümrük idarelerini tek bir çatı altında toplamıştır.

Bosna Hersek'te gümrük vergileri % 0-15 değişmekte olup, gümrük vergileri ortalaması % 6,5'dir. Bazı gıda ürünlerinde gümrük vergilerinin yanı sıra prelevman vergileri de (excise taxes) alınmaktadır.

Bosna Hersek'te yatırım yapan bir firma STA imzalanan ülkelerle, tavizli rejim kapsamında ihracat yapabilmektedir. Türkiye ve Bosna Hersek arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasına göre Bosna Hersek'e ihracatta tüm gümrük vergileri ve eş etkili vergiler sıfırlanmıştır.

Yatırım amaçlı gelen yabancı sermayeye ait mal ve ekipmanlar, Bosna Hersek'te gerçekleştirilecek iyileştirme ve onarım projeleri için getirilecek mal ve ekipmanlar, ihraç kaydıyla yapılan ithalat, yatırım amaçlı getirilen komple tesis ve makine ithalatı, yolcu beraberinde getirilen eşya, insani yardım kuruluşları tarafından getirilen ürünler, promosyon ve tanıtım amaçlı getirilen ürünler, numuneler, mektup ve posta yolu ile gelen ürünler, eğitim araç gereçleri, uluslararası organizasyonlarda tüketilecek malzemeler gümrük vergisinden muaftır.

İthalat esnasında %1 oranında harç kesintisi yapılmaktadır. İhracatta alınan herhangi bir fon ya da vergi yoktur. Bu uygulamanın dışında ithalatta tarife dışı bir engel bir engel ya da anti dumping uygulaması yoktur.

Tablo 4: Bosna Hersek'in İthal Ettiği Başlıca Ürünler (1000 \$)

GTİP NO	GTİP AÇIKLAMA	2016	2017	2018
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	457.783	551.252	749.134
8703	Otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları	340.765	402.114	464.876
2709	Ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar)	303.804	329.641	361.165
2701	Taşkömürü; taşkömüründen elde edilen briketler, topak vb. Katı yakıtlar	141.988	264.043	303.203
3004	Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	252.649	255.884	274.996
4107	Sığır ve atların dabalıkmış ve hazırlanmış deri ve köselesi	120.294	123.634	138.650
2711	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	87.073	104.583	123.676
8517	Telli telefon-telgraf için elektrikli cihazlar	114.825	116.629	120.792
2716	Elektrik enerjisi	65.308	182.657	107.192
8704	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	68.637	87.210	101.239
201	Sığır eti (dondurulmuş)	85.924	78.332	98.625
1806	Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	79.579	83.898	96.682

7601	İşlenmemiş alüminyum	26.198	68.040	92.199
6406	Ayakkabı aksamı, iç taban, topuk rampası, getr, tozluk, dolak vb.	82.942	84.080	91.628
8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	101.006	95.886	91.349
2106	Tarifenin başka yerinde yer almayan gıda müstahzarları	71.187	80.965	89.306
8544	İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik kablolar	62.156	74.176	89.201
1905	Ekmek, pasta, kek, bisküvi vs. ile boş ilaç kapsülü mühür güllacı vs.	69.556	77.030	86.592
4011	Kauçuktan yeni dış lastikler	75.188	82.590	83.956
2818	Suni korendon alüminyum oksit ve hidroksit	49.338	66.941	80.724
8421	Santrifüjle çalışan kurutma, filtre, arıtma cihazları	32.250	39.671	78.873
2202	Sular (tatlandırıcı, lezzetlendirilmiş)	62.700	68.339	78.539

Kaynak: Trade Map

Başlıca İthalat Ortakları : Almanya,İtalya,Hırvatistan,Çin,Slovenya,Rusya Federasyonu ve Türkiye’dir.Ülkemiz Bosna Hersek’in ithalatında 7.sırada yer almaktadır.

Tablo 5: Başlıca Ülkeler İtibari ile İthalatı (1000 \$)

ÜLKE	2016	2017	2018
Almanya	1.130.552	1.211.358	1.386.774
İtalya	1.074.574	1.186.753	1.310.355
Hırvatistan	914.958	1.053.001	1.153.489
Çin	617.691	683.168	808.109
Slovenya	469.665	525.103	553.614
Rusya Federasyonu	412.470	493.055	543.028
Türkiye	388.498	441.181	527.505
Avusturya	314.299	356.291	406.249
ABD	185.212	336.577	380.477
Polonya	268.215	316.270	334.058
Macaristan	229.256	260.247	299.101

Kaynak: Trade Map

5. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE VERGİLER

6.1. Dış Ticaret Politikası

Hemen hemen her ürünü ithal eden Bosna Hersek ile ticaret yapacak firmalar için de geçerlidir. Bosna Hersek'in dış ticaret uygulamalarına bakıldığında genel olarak sorun çıkartmayan ve ticaret ortamı için uygun bir dış ticaret mevzuatı olduğu görölmektedir.

Bosna Hersek yeniden yapılanma sürecinin bir sonucu olarak gümrük idarelerini tek bir çatı altında toplamıştır.

Ölkemiz ile Bosna Hersek arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalandıktan sonra iki ölkeler arasındaki dış ticaret hacmi önemli bir artış göstermiştir. Bu Anlaşmaya göre; Bosna Hersek'e ihracatta tüm gümrük vergileri ve eş etkili vergiler sıfırlanmıştır.

İthalatta tarife dış vergiler ve ölkemiz ihracatçılarını sıkıntıya sokabilecek tarife dış engeller yoktur. Bosna Hersek'in uyguladığı herhangi bir anti-damping uygulaması da bulunmamaktadır. İhracatta da alınan herhangi bir fon ya da vergi bulunmamaktadır.

Ölkeye yatırım amaçlı gelen yabancı sermayeye ait mal ve ekipmanlar, Bosna Hersek'de gerçekleştirilecek rehabilitasyon ve onarım projeleri için getirilecek mal ve ekipmanlar, ihraç kaydıyla yapılan ithalat, yatırım amaçlı getirilen komple tesis ve makine ithalatı, yolcu beraberinde getirilen eşya, insani yardım kuruluşları tarafından getirilen ürünler, promosyon ve tanıtım amaçlı getirilen ürünler, numuneler, mektup ve posta yolu ile gelen ürünler, eğitim araç gereçleri, uluslararası organizasyonlarda tüketilecek malzemeler gümrük vergisinden muaftır.

6.2. İthalat Rejimi

6.2.1. İthalat Rejimi

Bosna Hersek'e ithalatta gümrük vergileri % 0-15 arasında değişmekte olup, ithalatta % 1 gümrük harcı alınmaktadır. Gümrük vergileri ortalaması % 6,5 düzeyindedir (Bosna Hersek 2018 Gümrük Tarifeleri için; http://www.mvteo.gov.ba/zakoni/podzakonski_akti/Carinska_tarifa/default.aspx?id=9277&langTag=hr-HR).

Belirli bazı gıda ürünlerinde gümrük vergisinin yanı sıra ithalatta bazı petrol ürünlerinden, alkolsüz içeceklerden, bira, şarap ve diğer alkollü içeceklerden, etil alkol ve kahveden prelevman (excise taxes) alınmaktadır.

Türkiye ile imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasına göre Bosna Hersek'e ihraç edilecek tüm ürünler gümrük vergisinden muaftır. İthalatta tarife dış vergiler ve ölkemiz ihracatçılarını sıkıntıya sokabilecek tarife dış engeller yoktur. Bosna- Hersek'in uyguladığı herhangi bir anti-damping uygulaması da yoktur..

6.2.2. Serbest Bölgeler

Bosna Hersek Serbest Ticaret Bölgeleri Kanunu, serbest ticaret bölgelerinin Bosna Hersek gümrük bölgelerinin bir parçası olarak kurulmasına izin vermektedir.

Bosna Hersek'te kaydı olan bir ya da daha fazla yerli ya da yabancı yasal şirket bir serbest ticaret bölgesi oluşturabilirler. Serbest bölgede faaliyet gösteren işletmeler, emekle ilgili vergiler hariç diğer tüm vergilerden muaftır. Her türlü mal serbest bölgelere gümrüksüz ithal edilebilmektedir. Ancak, serbest bölgeden ihraç edilecek ürünün değerinde en az % 50 oranında bir artış olmalı, katma değer yaratılmalıdır.

7. TÜRKİYE İLE TİCARET

Bosna Hersek ile imzalanmış olan Serbest Ticaret Anlaşması bu ülke ile olan karşılıklı ticaretimizi arttırmamız açısından çok önemli bir vasıta. Türk ihracatçıları bu pazarda güçlü olan Sırp, Hırvat, Alman, İtalyan, Avusturya, Yunan ve İspanyol firmaları ile rekabet etmektedirler.

Tablo 6: Bosna Hersek'in Türkiye ile Dış Ticareti (Milyon \$)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2015	292.474	250.089	542.659	42.481
2016	308.962	288.291	597.253	20.672
2017	348.618	268.974	617.592	79.643
2018	420.223	241.221	661.444	179.002

Kaynak: Trademap

Tablo 7: Türkiye'nin Bosna Hersek'e İhracatında Başlıca Ürünler (1 000 \$)

GTİP NO	GTİP AÇIKLAMA	2016	2017	2018
	Genel Toplam	308.962	348.618	420.223
6109	Tişört, fanila, diğer iç giyim eşyası (örme)	10.726	12.172	13.322
5702	Dokunmuş halılar, yer kaplamaları (kilim, sumak, karaman vb.)	7.888	8.184	9.565
3004	Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	6.408	8.142	9.448
8528	Televizyon alıcıları, video monitörleri ve projektörler	5.028	8.107	8.487
8703	Otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları	4.914	6.512	8.421
7210	Demir/çelik yassı mamul, kaplı, sıvanmış (600mm. den geniş)	2.980	4.493	7.546
6110	Kazak, süveter, hırka, yelek vb. eşya (örme)	5.149	5.741	7.317
805	Turunçgiller (taze/kurutulmuş)	4.113	6.058	7.235
7604	Alüminyum çubuk ve profiller	5.714	6.437	7.079
6203	Erkek/erkek çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	5.644	5.880	7.028
6204	Kadın/kız çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	4.823	5.358	6.602
6115	Çorap; külotlu, kısa; uzun konçlu, soketler (örme)	4.864	5.446	6.266
6006	Diğer örme mensucat	4.497	5.222	6.235
8302	Adi metallerden donanım, tertibat vb. Eşya	4.857	5.483	5.869
6302	Yatak çarşafı, masa örtüleri, tuvalet, mutfak bezleri	3.734	4.782	5.859
8516	Elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar (şofbenler)	4.250	4.931	5.811
8450	Çamaşır yıkama makineleri	4.419	4.111	5.571

Tablo 8: Türkiye'nin Bosna Hersek'ten İthalatında Başlıca Ürünler (1 000 \$)

GTİP NO	GTİP AÇIKLAMA	2016	2017	2018
	Genel Toplam	288.291	268.974	241.221
1512	Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	84.206	92.170	63.817
0201	Sığır eti (taze/soğutulmuş)	41.551	2.241	45.751
6304	Diğer mefruşat eşyası (94.04 pozisyonundakiler hariç)	15.973	17.823	19.291
7204	Demir/çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri	6.387	19.225	14.828

9306	Bombalar, torpil, mayın, mermi vb. Harp mühimmatı vb. aksamı, parçası	875	3.554	8.101
4804	Kraft kağıt/kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	6.713	7.234	7.795
3603	Fitiller, infilak fitilleri, ağız otları/infilak kapsülleri; ateşleyici maddeler	4.858	4.809	7.559
8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	760	1.507	5.467
2842	Anorganik asitlerin/peroksi asitlerin diğer tuzları (azotürler hariç)	65	2.979	4.789
3926	Plastikten diğer eşya	105	377	4.398
1101	Buğday unu/mahlut unu	20.532	33.045	4.157
6402	Ayakkabı; dış tabanı, yüzü kauçuk ve plastik diğer	3.551	4.418	3.836
8413	Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri	3.284	3.969	3.828
7318	Demir/çelikten cıvata, somun, tavan halkası, vida, perçin, pim vb.	5.311	5.006	3.590
8421	Santrifüjle çalışan kurutma, filtre, arıtma cihazları	1.953	2.390	3.122
3824	Kimya ve bağlı sanayide kullanılan kimyasal ürünler	2.020	2.152	2.165
1205	Rep/kolza tohumları	841	2.529	1.999
2818	Suni korendon alüminyum oksit ve hidroksit	578	1.100	1.919
2106	Tarifenin başka yerinde yer almayan gıda müstahzarları	878	1.142	1.863
1702	Diğer şekerler (kimyaca saf laktoz/maltoz/glikoz/fruktoz) katı, suni bal	10.258	4.854	1.767
6404	Ayakkabı; yüzü dokuma maddelerinden, tabanı kauçuk, plastik vb.	689	1.520	1.572
0811	Meyveler ve sert çekirdekli meyveler (dondurulmuş)	3.439	2.380	1.499

Kaynak: Trade Map

8. BURSA İLİNİN BELÇİKA İLE DIŞ TİCARETİ

2018 yılı itibariyle , Bursa ilinden Bosna Hersek'e 17 milyon dolar ihracat gerçekleştirilirken, ithalat rakamı 1,2 milyon dolar olmuştur.

2019 verilerince Bursa'da Bosna Hersek sermayeli **firma bulunmamaktadır.**

- Uludağ İhracatçı Birlikleri'nin verilerine göre ise Bursa'dan Bosna Hersek'e ihracat yapan firma sayımız 205'tir.

Tablo 9: Bursa ilinin Bosna Hersek ile Dış Ticareti (1000\$)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2016	13.843.481	11.882.521	25.726.002	1.960.960
2017	16.248.626	8.181.598	24.430.224	8.067.028
2018	16.878.059	1.227.019	18.105.078	15.651.040

Kaynak: TÜİK

9. İKİ ÜLKE ARASINDAKİ ANLAŞMA VE PROTOKOLLER

Anlaşma Adı	İmza Tarihi
Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	07.11.1995
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	21.01.1998
Serbest Ticaret Anlaşması	03.07.2002
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	16.02.2005
Sosyal Güvenlik Sözleşmesi ve Uygulanmasına İlişkin İdari Anlaşma	27.05.2003
Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına Dair Anlaşma	03.07.2002
Veterinerlik Alanında İşbirliği Protokolü	13.12.2002
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	22.01.1998
Turizm İşbirliği Anlaşması	24.11.2004
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	16.02.2005(Yürürlük Tarihi 2009)

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Anlaşmalar Genel Müdürlüğü

10. PAZAR İLE İLGİLİ BİLGİLER

10.1. Dağıtım Kanalları

Bosna Hersek'te pazara girebilmenin en etkili yolu, büyük toptancılarla ya da yeterli büyüklükte dağıtım filosuna sahip firmalarla işbirliği yapmaktır.

Yabancı sermayeli büyük zincirlerin son zamanlarda pazara hakim oldukları görülmektedir. Kendileri doğrudan ithalat yapabilen bu firmalarla çalışmanın en büyük avantajı, ürünlerin Bosna Hersek dışına, çevre ülkelere de satılmasına imkan veriliyor olmasıdır.

10.2. Tüketici Tercihleri

Bosna Hersek genelde tüketim toplumu özelliği göstermektedir. Ülkenin genel gelir durumu düşük olduğu için ürünlerin, kaliteden taviz vermeden uygun fiyatlarla olmasına dikkat edilmelidir.

Fiyat ve marka Boşnak tüketicinin büyük önem verdiği hususlar olup, iyi bilinen uluslararası markalar avantajlı olmaktadır. Bu yüzden de bu markalarla iyi fiyat ve iyi organize edilmiş reklam kampanyaları ile başa çıkılması mümkün olabilir. Özellikle dayanıklı tüketim mallarında Boşnak tüketici garanti belgesine, servisin olup olmadığına özellikle bakmaktadır.

Türk ürünlerinin Bosna Hersek'te diğer ülke ürünlerine karşı avantajı, çok sayıda Boşnak'ın öğrencilikleri ya da Türkiye'deki akrabalarını ziyaretleri sırasında Türk ürünlerinin yüksek kalitesine şahit olmalarıdır. Türkiye'nin ünlü markalarının halihazırda Saraybosna'da mağazaları açılmıştır.

Boşnak halkı ile olan tarihi ve kültürel bağlarımıza, kültürel etkileşime rağmen gıda tüketiminde Boşnaklarla aramızda bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklara savaş sırasında edinilen bazı alışkanlıkları da eklemek gerekir.

10.3. Gıda Ürünleri Tercihleri

Boşnakların sebze yemekleri bizim sebze yemeklerimizle aynı olup, zaten sınırlı sayıdaki yemek çeşitlerini börek dahil Osmanlı'ya borçlu olduklarını söylemek mümkündür.

Orta gelirli Boşnakların dışarıda yemek yediği lokantaların hemen hepsi et yemekleri üzerine çalışmakta olup, "cevapi" adı verilen köfte-pide, pizola, ayan, kola, meyve suyu, daha az olmak kaydıyla, piliç gril, dolma, börek, pirinç pilavı, Begova Çorbası denilen et sulu çorba genellikle halkın yemek yediği lokantalarda (Türkiye'deki döner, iskender veya şiş kebab, pide salonlarının karşılığı) servis yapılan yemeklerdir.

Bosna Hersek'te et tüketimi öylesine yaygındır ki Türkiye'de marketlerde pek rastlanmayan et konservelerini Bosna'da marketlerde kolayca bulmak mümkündür. En çok tercih edilen et buzağı eti (telatina) olup, daha pahalıdır, dana eti ise (juletina) biraz daha ucuzdur. Büyükbaş hayvancılıkta en büyük problem buzağı eti yenmesi nedeniyle büyük ekonomik kayıpların oluşmasıdır.

Boşnak halkı sebze yiyeceğini daha çok salata olarak tüketmektedir. Ülkede sebzelerin yanı sıra bakliyat tüketimi de son derece az olup, mercimek, nohut, tüketimi yok denecek kadar azdır. Kuru fasulye ve barbunya fasulyesi tüketimleri diğer bakliyata nazaran daha fazladır. Kuru fasulye ağırlıkla Çin Halk Cumhuriyeti'nden, nohut, mercimek de Brezilya ve Arjantin'den ithal edilmektedir. Boşnaklar daha çok iri taneli kuru fasulyeyi tercih etmektedirler. Özetle bakliyat Bosna-Hersek'de fazla tüketilmediği gibi fiyatı da oldukça pahalıdır.

Boşnaklar bizim çokça tükettiğimiz bulgur, irmik gibi gıdaları da tüketmemektedirler. Ancak son zamanlarda bulgurun pazara girmeye başladığı görülmektedir. Pirinç de savaş sırasında çok tüketildiği için çok fazla tercih edilmemektedir.

Türkiye'de olup da Bosna'da bulamayacağınız sebzelerden birisi de enginarıdır. Boşnaklar, ithalatı büyük ölçüde Türkiye'den yapılan kurutulmuş küçük taneli bamyayı da tercih etmektedirler.

Bosna Hersek'te çay olarak çok uluslu şirketlerin markaları, ürünleri tüketilmekte olup, bu pazarda Türk Çayı yok denecek kadar azdır. Çay Türkiye'de olduğu gibi dökme olarak değil, bardak poşetleri halinde süpermarket raflarında yer almaktadır.

Yine Boşnaklar bizden farklı olarak reçel değil marmelat tüketmektedirler. Geçmiş tarihlerde Bosna'da reçel pazarlamak isteyen bazı Türk firmaları bu nedenle başarısız olmuşlardır.

Marmeladın yanı sıra kakaolu ya da sade fındık ezmesine, tahin helvasına marketlerde sıkça rastlamak mümkündür. Tahin helvasını Türkiye'den ithal eden Ülkede yerli imalatçılar da bulunmaktadır. Bu nedenle ihracatçı Türk firmalarının kaliteye özellikle dikkat etmelerinde yarar vardır.

Bosna Hersek'in denizle irtibatı olmaması nedeniyle taze deniz balığı tüketimleri fazla olmayıp, tatlı su balıkları, konserve ton balıkları ile bu açık kapatılmaktadır. Konserve ton balığı ithalatı Türkiye'den Tayland'a kadar çeşitli ülkelerden gerçekleştirilmektedir.

Boşnakların beslenme alışkanlıklarındaki bir diğer husus ise fazla konserve yemek tüketmiyor olmalarıdır. Bunun sebebi Boşnak Halkın savaş sırasında konserve yemekten bıkmış olmasıdır.

Boşnakların gıda maddeleri tüketimlerindeki bir başka husus ise tereyağı tüketimlerinin margarin tüketiminden çok daha fazla olmasıdır.

Bosna-Hersek'te süpermarket zincirlerinde satışa sunulan gıda maddeleri yöreden yöreye ve etnik yapıya göre bazı değişiklikler gösterebilmektedir. Örneğin Saraybosna'da marketlerde domuz etine pek az rastlanırken ya da hiç rastlanmazken, Mostar'da Hırvatların nüfus olarak yoğun olmaları nedeniyle süpermarket reyollarında domuz etine çok daha fazla rastlanmaktadır.

Bosna Hersek'te süpermarket raflarında, pazar yerlerinde ve manavlarda sıkça rastlanan Türkiye'den ithal edilmiş Türk gıda ürünleri arasında; bisküvi, çikolata, makarna, tahin helvası, pişmaniye, ton balığı, beyaz peynir, tavuk eti, kuru incir, kuru üzüm, fındık ve diğer kuru yemişler, portakal, mandalina, limon, domates, salatalık, patlıcan, kabak, elma, sofralık üzüm, kavun, karpuz, kurutulmuş bamya gibi gıda maddelerini saymak mümkündür.

Bosna Hersek'e karpuz bir sezonda, önce Yunanistan, sonra Makedonya ve daha sonra Türkiye'den ithal edilmektedir.

Bosna Hersek'te salatalık çok tüketilmekte olup, taze tüketimin yanı sıra turşu olarak da hatırı sayılır bir tüketim vardır.

Yugoslavya'nın dağılmış olmasına rağmen yeni devletlerin günümüzde kendi aralarındaki ticari ilişki eskiden kalma alışkanlıklar ve yakınlık nedeniyle halen çok kuvvetlidir. Bu nedenle de ticarete öncelik kendi aralarında olmaktadır.

Dağılan Yugoslavya'ya ait markaların çoğu halen varlıklarını ve önemlerini korumaktadırlar. Halkın üzerinde çocukluk dönemlerinden kalan güzel hatıralar, güzel izler ya da markaya olan alışkanlık nedeniyle halk alışverişlerinde öncelikle tanıdıkları, bildikleri alışık oldukları markaları, tatları, lezzetleri aramakta, tercih etmektedir. Buna en güzel örnek çikolatada Hırvat malı Crush (Kraş) marka çikolata ürünleridir. Boşnak halkının çocukluklarından beri bildiği, sevdiği bir tat olması nedeniyle bunun ayrı bir önemi olup, her zaman rahatlıkla satın aldıkları, özellikle aradıkları bir markadır. Şüphesiz ki tüketiciye böyle bir alışkanlığı kazandırabilmek için yüksek kalite ve uygun fiyatın büyük önem taşıdığını unutmamak gerekir. Ayrıca ürünlerin çeşitliliği de önem arz etmektedir.

Bugün Bosna Hersek'te tüketilen çikolatanın hemen hemen tümü ithal edilmekte olup, ithalat Hırvatistan, Slovenya, Sırbistan, İsviçre ve Almanya'dan gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte, Türk malı çikolatalar da marketlerde diğer ülke mamulleriyle hem fiyat ve hem de kalite olarak rekabet edebilmektedirler.

Ayrıca Saraybosna'da bir Türk firması (Kent Elit) tarafından büyük bir başarıyla çikolata, şekerleme ve bisküvi üretimi yapılmakta, bütün Bosna Hersek'e pazarlanmakta ve hatta komşu ülkelere ihraç edilmektedir. Perakende satış fiyatları göz önüne alındığında Bosna Hersek'teki çikolata fiyatlarının Türkiye'ye nazaran biraz daha ucuz olduğunu söylemek mümkündür. Bosna Hersek'e Türkiye'den en az beş altı ayrı marka bisküvi ihraç edilmektedir.

Bosna Hersek zeytin ve zeytinyağı için de iyi bir pazardır. Süpermarket raflarında genelde küçük cam kavanozlarda İtalyan ve İspanyol malı zeytin ve zeytinyağına rastlanmaktadır.

Boşnaklar daha çok yeşil zeytini tercih etmekte, süpermarket raflarında siyah zeytinden daha çok yeşil zeytin bulunmaktadır. Sırbistan, Makedonya ve Kosova’da Türk zeytini satılmaktadır ancak Türk zeytini ve zeytinyağı henüz Bosna Hersek’e tam olarak girememiştir. Daha doğrusu dış ticaret istatistiklerinde Türkiye’den Bosna Hersek’e yıldan yıla değişmekle birlikte bir miktar zeytin ve zeytinyağı ihracatı görünmektedir. Ancak süpermarket raflarında, İtalyan, İspanyol markaları gibi diğer ülke markalarının yanında Türk Markalarına pek rastlanmamaktadır. Bosna Hersek pazarının zeytin ve zeytinyağı talebinin yavaş da olsa artış göstermesi beklenmekte olup, Türk markalarının bu pazarda kendine yer edinmesinde yarar vardır.

Süpermarket raflarında sıkça rastlanan gıda maddeleri arasında karışık turşu, salça, ketçap, mayonez, hardal gibi çeşnileri saymak mümkündür. Ancak bu ürünler arasında da Türk markalarına çok rastlanmamıştır. Özellikle süpermarket raflarında Türkiye’nin dünyada rakipsiz olduğu kornişon turşusuna rastlanmamıştır. Bosna’da süpermarketlerde satılan salatalık turşuları iri ve kalın salatalıklardan yapılmaktadır. Mayonez, hardal, ketçap, salça ithal edilmekte olup, hardal Almanya, Avusturya ve Slovenya’dan ithal edilmektedir.

Bosna Hersek’te sebze meyve konserveçiliği olmakla birlikte ithalat daha büyük boyuttur. Ancak Bosna Hersek’te konserveye işlenen ürünler bizim geleneksel konservelerimizden biraz farklıdır. Konserve bamya, zeytin ve diğer konserve sebze meyve ambalajlı olarak ithal edilmektedir.

Hayvancılığın doğal sonucu olarak Bosna Hersek’te süt ve süt ürünleri üretimi vardır ancak, Slovenya ve Hırvatistan’dan da süt ve süt ürünleri ithal edilmektedir. Bosna Hersek’te beyaz peynirin yanı sıra Avrupa ülkelerinde tüketilen peynir çeşitleri de çok tüketilmektedir. Peynircilik büyük ölçüde Travnik’te yapılmakta ancak dışarıdan da ithal edilmektedir. Kiselya’nın da kaymağı meşhurdur. AB’ye üye oluncaya kadar Slovenya süt üretimini sübvansede, Bosna’ya ihraç etmekteydi. Ancak Slovenya AB’ye üye olduktan sonra süt üretimini Hırvatlar sübvansede, Bosna’ya ihraç etmeye başlamışlardır. Bosna Hersekli Hırvatlar, daha çok Hırvatistan’dan ve Sırbistan’dan mal almayı tercih etmektedirler.

Kısaca, Bosna Hersek’e salça, zeytinyağı, zeytin, ketçap, mayonez dahil hemen her türlü gıda maddesi satılabilir. Burada fiyat ve kaliteye ek olarak özellikle çikolata, şekerleme, bisküvi, makarna gibi ürünlerde çeşit fazlalığının da önemli olduğunu unutmamak gerekir. Halkın % 80’i orta % 20’si üst gelir düzeyine sahip olup, fiyat ve ürün kalitesi buna göre ayarlanmalıdır. Bir örnek vermek gerekirse pahalı İtalyan makarnası Bosna Hersek’in % 15’ine hitap ediyor diyebiliriz.

Boşnakların içki, özellikle de bira tüketimleri yüksektir. Hemen hemen her şehirde bir bira fabrikası vardır. Saraybosna, Bihaç ve Mostar bu şehirlerden bazılarıdır. Ayrıca Belçika (Stella), Hırvatistan (Tuborg) ve Türkiye’den (Efes) , Almanya’dan çeşitli marka biralar ithal edilmektedir. Diğer alkollü içkilerin tümü dışarıdan gelmekte olup, rakı ise evlerde yapılmaktadır.

Bosna’da içkinin yanı sıra sigara tüketimi de çok yüksek olup, Saraybosna ve Mostar’da sigara fabrikaları vardır. Saraybosna – Mostar yolu üzerinde bir kola fabrikası, Saraybosna, Travnik ve Banjaluka’da meyve suyu fabrikaları mevcuttur. İçeceklerin önemli bir kısmı Bosna’da üretilmekte ya da şişelenmektedir. Bununla birlikte sektörde yeni tesislerin kurulmasına ihtiyaç vardır.

Boşnaklar yemeklerinde genellikle ayçiçek yağını tercih etmektedirler. Yerli üretimleri daha doğrusu birkaç sıvı yağ dolum tesisleri olduğu gibi, ithalat da yapmaktadırlar. Sıvı yağ ithalatı genelde Avusturya, Macaristan ve Sırbistan’dan gerçekleşmektedir. Son zamanlarda İtalya ve İspanya menşeli zeytinyağı tüketimi artış eğilimindedir. Sıvı yağ ithalatında daha önceleri uygulanmakta olan prelevmanlar Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ile kaldırılınca yerli Boşnak üretici bundan hasar almıştır.

Ayrıca margarin fabrikaları da olmayıp, margarin ihtiyacı da ithalat ile karşılanmaktadır. Margarinin yanı sıra bir miktar tereyağı da ithal edilmektedir. Margarin ve tereyağı ithalatı Hırvatistan, Slovenya, Almanya, Avusturya gibi ülkelerden gerçekleşmektedir.

Bütün bunlar ışığında, firmalarımızın birbirlerini fiyat kırarak zarara sokmamaları, pazarı bozmamaya çalışarak kaliteli ürünlerle pay almaya çalışmaları her ülkede olduğu gibi Bosna Hersek'te de dikkat edilmesi gereken bir husustur.

11. İŞADAMLARININ PAZARDA DİKKAT ETMESİ GEREKEN HUSUSLAR

11.1. Para Kullanımı

Resmi para birimi Konvertibale Mark (KM, BAM). 1 KM = 100 fennig olarak değer bulmaktadır. Demir paralar: 5, 10, 20 ve 50 fennig ile 1 ve 2 KM şeklindedir.

Kağıt paralar ise 1, 5, 10, 20, 50, 100 ve 200 KM olarak tedavülde bulunmaktadır.

KM döviz kuru EURO'ya endekslenmiş olup, 1,96 KM = 1 Euro'ya sabitlenmiştir.

Döviz değişimi bankalar, postaneler ve döviz büfelerinden yapılabilmektedir.

11.2. Pasaport ve Vize İşlemleri

Bosna-Hersek Türkiye'ye vize uygulamamaktadır..

11.3. Resmi Tatiller ve Çalışma Saatleri

Resmi Tatil Günleri:

Tarih	İsim
1-2 Ocak	Yeni yıl Tatili
1 Mart	Bağımsızlık Günü
1-2 Mayıs	İşçi Bayramı
25 Kasım	Ulusal Tatil

11.4. Zaman Dilimi

Bosna-Hersek Türkiye'den bir saat geridedir. Yaz saati uygulaması Mart ayının son pazarı, kış saati uygulaması ise Ekim ayının son Pazar günü yürürlüğe girmektedir.

11.5. Ulaşım

Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki karayolu taşımaları, 14.01.2002 tarihinde Ankara'da imzalanan İkili Karayolu Taşımacılığı Anlaşması ve bu Anlaşma uyarınca düzenlenen protokoller çerçevesinde yürütülmektedir.

Türkiye-Bosna Hersek Hava Ulaştırma Anlaşması 28 Nisan 1995 tarihinde imzalanmıştır. Türkiye ve Bosna Hersek arasında Türk Hava Yolları'nın ve Bosna Air'in tarifeli seferleri bulunmaktadır.

Ayrıca her iki ülke arasında düzenli otobüs seferleri bulunmaktadır. Saraybosna'dan ülkenin pek çok yerleşim merkezine otobüs seferi bulunmaktadır. Kamu firması olan Centrotrans (www.centrotrans.com) en büyük otobüs firmasıdır.

11.6. Lisan

Ülkede Boşnakça konuşulmaktadır. Bosna Hersek’de iş görüşmesi yapmak için Boşnakça bilmiyorsanız Türkçe ve Boşnakça bilen bir tercümana ihtiyaç duyabilirsiniz. İngilizce, Almanca gibi lisanlar Bosna Hersek’te fazla yaygın değildir.

12. SWOT ANALİZİ

GÜÇLÜ YANLAR	ZAYIF YANLAR
- Tarihsel birikim - Türkiye ve Müslüman ülkelerin desteği - Sırp-Boşnak Çatışmasında yaşanan mağduriyetleri nedeniyle uluslararası toplumun desteği	- Yakın çevresinde destek alacağı bir devletin bulunmaması - Bölge halklarıyla olan dini ve kültürel farklılık - AB tarafından yeterince destek görmemesi - Yerinden edilmiş ve mülteci durumunda çok fazla insanın bulunması - İşsiz genç nüfus
FIRSATLAR	TEHDİTLER
- AB Üyeliği - Ekonomik gelişmenin sağlanarak toplumun refah seviyesinin artması - Uluslararası toplum tarafından dış yardım ve doğrudan yatırımların artırılması - Demokratik kurumlar ve kültürün gelişmesi - Hukuk sisteminin gelişmesi ve adaletin tesis edilmesi	- İşsiz genç nüfusun aşırı milliyetçi ve radikal dini örgütler tarafından etkilenmesi - Dış yardıma ve büyük devletlere bağımlı hale gelme - Uluslararası kaçakçılık ve suç örgütlerinin Faaliyetleri

13. YARARLI ADRESLER

T.C. Saraybosna Büyükelçiliği

Adres: Turkish Embassy

Hamdije Kresevljkovica

571000 Sarajevo

Telefon: +387 33 -568 750/ 221 858

Faks: +387 33 -267 261/ 568 777

T.C. Saraybosna Ticaret Müşavirliği

Adres: Turkish Office of the Commercial Councillor

Ul. Skenderija 4

71000 Sarajevo

Telefon: +387 33-665 988

Faks: +387 33-208 562

saraybosna@ticaret.gov.tr

Bosna-Hersek Büyükelçiliği

Adres: Turan Emeksiz Sok. Park Blokları

B Blok No. 3/9-10

GOP/ANKARA

Telefon: 312-427 36 02/03

Faks: 312-427 36 04

bh_emb@kablonet.com.tr

Bosna-Hersek İstanbul Başkonsolosluğu

Adres: Dikilitaş Mah. Yeni Gelin Sok. No. 24/3

Beşiktaş/İSTANBUL

Telefon: 212-236 69 34

Faks: 212-236 28 31

gco-tr-ist@ttnet.net.tr

Bosna-Hersek İzmir Fahri Konsolosluğu

Adres: Mustafa Kemal Atatürk Blv. No.65

Atatürk Organize Sanayi Bölgesi

35620 Çiğli/İZMİR

Telefon: 232-328 18 90

Faks: 232-328 18 89

izmirconsulbh@terbay.com.tr

14. KAYNAKÇA

1. Ekonomi Bakanlığı Bilgi Sistemi – www.ekonomi.gov.tr
2. Trademap – www.trademap.org
3. Worldometers - www.worldometers.com
4. CIA World Factbook- <https://www.cia.gov/>
5. Uludağ İhracatçı Birlikleri
6. DEİK- <https://www.deik.org.tr/>
7. T.C. Dış İşleri Bakanlığı- <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>